

CAUSES OF DEVIANT BEHAVIOR (CONCEPTS OF DEVIATION)

Izzatoy Turdiyeva

Denov Institute of Entrepreneurship and Pedagogy

Abstract:

There is considered in the article issues of deviant behavior of teenagers, their activity which do not much the socially adopted rules, as well disclosed importance of cultural communication between teachers and pupils and deals with strengthening their relationship.

Keywords: behavior, action, deviant genetic, determinant signs, culture of speech, moral, reflex, character, east culture, individual features, appeal, expressions, environment.

DEVIANT XULQ- ATVORNING KELIB CHIQISH SABABLARI (DEVIATSIYA KONSEPSIYALARI)

Izzatoy Turdiyeva

Denov tadbirkorli va pedagogika instituti

Annotatsiya:

Maqolada voyaga yetmagan yoshlarning xatti-harakati jamiyatda qabul qilingan ijtimoiy tartib-qoidalaridan chetga chiqishi, ularga rioya qilmaslik va fe'lida shu xislatlari bor o'smirlar bilan ishlashda o'qituvchi muloqot madaniyati qanchilik muhim rol o'ynashi hamda o'qituvchi va o'quvchi o'rtasida aloqalarni mustahkamlash haqida to'xtalib o'tilgan.

Kalit so'zlar: xulq-atvor, xatti-harakat, deviant, genetik, determinlik belgilar, nutq madaniyati, axloq, refleks, xarakter, Sharq madaniyati, individual xususiyat, muomala, fikr-mulohaza, muhit.

Turon zaminda istiqomat qiluvchi xalqlar ham qadim-qadimdan ijtimoiy deviantlik holatlariga salbiy munosabat bildirganlar va ushbu munosabat zardushtiylik, budda va qadimgi Turon o'lkasida mavjud boshqa diniy ta'limotlarda aks etgan.

O'rta asr musulmon Sharqidagi qomusiy alloma Abu Nasr al Forobiy Aristotel izidan borib, falsafani ikki qism – nazariy va amaliyga bo'ladi hamda axloqshunoslikni amaliy falsafaga kiritadi. Axloqiy me'yorlardan og'ish masalalari uning «Fozil odamlar shahri» asarida alohida ko'rsatib o'tilgan.

Buyuk vatandoshimizning fikricha, «...insonga uni go'zal amallar qilish uchun yo'naltiradigan odat mahsuli bo'lmish yetuk xulq lozim. Xulqning yaxshiligi xatti-harakatlarda me'yor qay darajada saqlangani bilan bog'lanadi. Forobiy ba'zilar o'ta lazzatga berilishi, yeyish-ichish va ayolga ruju qo'yishi tufayli juda bo'shashib ketadi, irodasi yo'qoladi, deydi. Butun kuchini o'z

nafsiga sarflaydigan kishida ulug‘vorlik tubanlikka xizmat qila boshlaydi, ya’ni fikrlash qobiliyati g‘azab va ehtiros kuchlari xizmatida bo‘ladi, bu kuchlarning harakati esa yeyish-ichish hamda shahvoniy nafsni qondirishga bag‘ishlanadi».

Axloq ilmi va umuman, ijtimoiy hamda tabiiy fanlarda chuqur iz qoldirgan buyuk ajdodlarimizdan biri Abu Rayhon Beruniydir. Beruniy o‘z asarlarida insonlar va xalqlarning ijobiy yoki salbiy urf-odatlarini, xulq-atvorining shakllanishida tabiiy muhitning hamda geografik omillarning ahamiyatini ko‘rsatib beradi. Bu esa keyinchalik sotsiologiya va kriminologiyada geografik yo‘nalish nomini olgan hamda ijtimoiy deviantlik holatlarining paydo bo‘lishi va shakllanishida geografik omillarni muhim deb hisoblovchi yo‘nalishga asos bo‘lib xizmat qiladi.

O‘rta asrlarning mo‘g‘ullar bosqiniga qadar bo‘lgan davrlarida biz yuqorida ko‘rib o‘tgan qomusiy allomalardan tashqari Mahmud az-Zamaxshariy, Faxriddin ar-Roziy, Ahmad Yassaviy, Abduholiq G‘ijduvoni, Imom Ismoil al-Buxoriy, Najmiddin Kubro kabi o‘nlab mutafakkirlar axloq ilmining nazariy yoki amaliy sohalarida faoliyat ko‘rsatdilar. Bu haqida o‘qituvchi yoki o‘quvchilar ular hayoti va faoliyatiga doir ilmiy manbalarga murojaat qilib, yanada batafsil ma’lumotlar olishlari mumkin. Temur va temuriylar davri ilm-fan va madaniyat taraqqiyotining oltin davri sifatida hanuzgacha jahonni hayratga solib kelmoqda. Bu davrda yuzlab qomusiy olimlar, buyuk shoirlar va san’atkorlar yetishib chiqdi. Ular orasida ulug‘ o‘zbek shoiri Alisher Navoiy alohida ahamiyatga molik. Uning asarlaridagi nafaqat yuksak badiyat, balki falsafiy-axloqiy qarashlar ham hanuzgacha o‘zining ma’naviyaxloqiy qadriyatlarini yo‘qotgan emas.

«Deviant xatti-harakatlar» tushunchasi voyaga yetmagan yoshlarning xatti-harakati jamiyatda qabul qilingan ijtimoiy tartibqoidalardan chetga chiqish degan ma’noni bildiradi va ushbu tartib-qoidalarga rioya qilmaslik va ularni buzish bilan xarakterlanadi.

Deviant xatti-harakat, ayniqsa, voyaga yetmaganlar uchun xosdir. Ushbu davrda voyaga yetmagan yoshlarning shaxsiy xislatlari shakllanadi, uning o‘z-o‘zini anglashi, dunyoni bilishi qaror topadi. Biroq shaxsning shakllanishi va rivojlanishi murakkab jarayon bo‘lib, o‘ziga xos qiyinchiliklar va og‘ishlar, ichki qarama-qarshiliklar hamda ijtimoiy hayotdagi turli vaziyatlarga ko‘nika olmasliklar bilan kechishi mumkin. Deviant xarakterga ega bo‘lgan yoshlar ko‘pincha ta’lim muassasasidagi darslarga bormaydilar, uydan qochib ketadilar, daydilik qiladilar, tilanchilik bilan shug‘ullanadilar, spirtli ichimliklar ichadilar, tamaki va giyohvandlikka ruju qo‘yadilar. Natijada qonunbuzarlikka moyil bo‘lib, jinoyatga qo‘l uradilar.

Biz bir fikrni boshqalarga tushunarli qilish uchun ongli ravishda gap tuzamiz, uning qanday tuzilishi haqida o‘ylaymiz, eng muvaffaqiyatli ibora va ta’riflar qidiramiz. O‘yiga kelgan har qanday so‘z va gaplarni o‘ylamasdan yozib ketavergan kishi yozma nutqni yaxshi egallagan hisoblanmaydi. O‘z fikr va maqsadini muvaffaqiyatli, aniq va mantiqiy ifoda qilish uchun

o‘ylab yoza oladigan kishigina yozma nutqni to‘la egallagan hisoblanadi. Yozma nutqni egallash og‘zaki nutqning ham sifatli, aniq va silliq bo‘lishiga yordam beradi.

Shu bilan birga biz nutq orqali o‘zaro to‘g‘ri va odobli muomala qilishni ham o‘rganib olishimiz zarur. Masalan, suhbat jarayonida juda ham baland ovoz bilan shoshilib, so‘zlarni tartibsiz yoki mazmunan aniq bo‘lmagan qilib gapirish yoki bir gapni qaytaraverish, boshqaning gapini bo‘lish, gapni aytib bo‘lishini kutmay va nima gapirayotganiga e‘tibor bermasdan o‘z so‘zini davom ettiraverish nutq madaniyati, ya‘ni boshqalar bilan nutq tufayli madaniy aloqada bo‘lish malakasining yo‘qligini bildiradi. Odob bilan gapira bilish tarbiya orqali vujudga keladi. «Shaxsni shakllantirish, boshqalar bilan aloqasi, genetik, determinlik belgilari va oilaviy totuvligini qanday tarbilash mumkin? – Bu muammo. Bu muammoni hal etish uchun psixologik bilim va metodlarga tayanish lozim».

«So‘z – mantiqli xotira fikrlarni eslab qolish hamda qayta aytish bilan xarakterlanadi. Xotiraning bu tipi nutq bilan bevosita bog‘liq, chunki odamlar fikrlarini so‘zlar yordamida nutqlari bilan ifodalaydilar. Bu turdagi xotiraning o‘ziga xos xususiyatlari ta‘lim jarayonida e‘tiborga olinadi. Fikrning yaxshiroq eslab qolinishiga erishish uchun obrazli nutq, so‘z ohanglaridan keng foydalaniladi».

Fikrimizcha, o‘qituvchining faoliyati uchun eng muhim narsa — muomalaning qonuniyatlari, uning rivojlanishi to‘g‘risidagi psixologik bilimlar, ko‘nikmalar va qobiliyatlarni egallashdir. Kasbiy muammoni muvaffaqiyatli ravishda shunday yechish mumkinki, qachonki o‘qituvchi o‘quvchilar (talabalar) bilan hamkorlik faoliyatiga samarali kirisha olsa, shaxsni shakllantirishning maqsadi va vazifalariga javob beruvchi o‘zaro ta‘sir, o‘zaro tushunishni yo‘lga qo‘ya bilsa, faqat mana shundagina pedagogik muomala amalga oshadi, xolos.

Pedagogik muomala - o‘qituvchining o‘quvchi (talaba)larga ta‘sir o‘tkazish usullarining muayyan tizimini aks ettirish vositasidir:

- hamkorlik ishtirokchilarining o‘zaro axborot almashinuvi;
- turlicha kommunikativ vositalar yordamida o‘qituvchi tomonidan o‘quvchi (talaba)lar bilan o‘zaro ta‘sir va o‘zaro munosabatlarni tashkil qilish;
- muayyan maqsadni dasturiy asosda amalga oshirishni rivojlantirish va o‘tkazish funksiyasini bajarish kabilar

Pedagogik faoliyatda muomala, birinchidan, o‘quv faoliyatini yakka tarzda bajarishning vositasi; ikkinchidan, tarbiya jarayonini ta‘minlashning ijtimoiy-psixologik tizimi; uchinchidan, ta‘lim va tarbiyaning muvaffaqiyatini ta‘minlovchi o‘qituvchi bilan o‘quvchi (talaba)lar o‘zaro munosabatining muayyan tizimini tashkil qilishning samarali usuli; to‘rtinchidan, o‘quvchi (talaba) individualligini takomillashtirish, iste‘dodini qaror toptirish imkonini beruvchi jarayon ekanligi; beshinchidan, yakka faoliyatni «sub‘ektsub‘ekt» sifatida ro‘yobga chiqarish asosi hisoblanadi.

Pedagogik muomala deganda, fikrimizcha, o‘qituvchi va o‘quvchi (talaba)lar jamoasining o‘zaro ta‘sir o‘tkazish malakasi, usuli va tizimi anglashib, uning mohiyati o‘zaro axborot

almashish, ta'limiy, tarbiyaviy ta'sir qilish, o'zaro tushunishga erishuv va uni tashkil etish tushunilishi maqsadga muvofiq.

Muomala jarayonida uning maqsadga muvofiq amalga oshishini ta'minlash uchun ijtimoiy nazorat va ijtimoiy qonun-qoidalar muhim ahamiyatga ega. Ijtimoiy nazoratning psixologik mexanizmi sifatida uch muhim ta'sir vositasi ishtirok etadi: ma'qullamaslik, qoralash va jazolash.

O'quvchi yoki talabaning motivatsion, emotsional, irodaviy, kognitiv va regulativ xatti-harakati ishtirokchisi (muloqotdosh) tomonidan ma'qullansa, o'zaro aloqa o'z-o'zidan barbod bo'ladi, chunki mazkur jarayon ijtimoiy ravishda hukm surib turuvchi qonun va qoidalarga tubdan ziddir. Xuddi shu boisdan ijtimoiy ta'sir o'tkazishning bir vositasi sifatida bunday xulq-odob ma'qullanmaydi, natijada muomala ishtirokchisi fikr almashish imkoniyatidan maxrum qilinadi.

Muomala jarayonida o'quvchi yoki talaba xulqi ijtimoiy qonun-qoidalar maromiga zid kelsa, u holda uning ishtirokchilari ijtimoiy nazoratchi vazifasini bajarib, muloqotdosh xatti-harakati qoralanadi, e'tiroz, tanbeh, eslatish kabi vositalar yordamida ta'sir o'tkazish bilan cheklanadi. Muloqotdoshning fikrlashi, fahm-farosati, odobi va axloqi ijtimoiy, etnopsixologik, milliy qadriyatlar, umumbashariy mezonlarga mutlaqo qarama-qarshi bo'lsa, u holda ijtimoiy nazorat vazifasini bajaruvchi muomala qatnashchilari muayyan ta'sirchan vosita qo'llab, uni jazolaydilar. Jazolangan muomala qatnashchisiga shaxsiy xatti-harakati, muloqot maromi, uslubi ijtimoiy qabul qilingan mezonlarga zid ekanligi, milliy qadriyat, ma'naviyat va ruhiyat me'yoriga mos emasligi qattiq ogohlantiriladi, muayyan odatlarga rioya qilish zarurati qat'iy ravishda uqtiriladi. Muomala kezida odob (takt), odoblilik muhim ahamiyatga ega bo'lib, odatda muvaffaqiyatli kechishini ta'minlaydi, uning asosiy vazifalari (axborot almashuv, o'zaro ta'sir, o'zaro bir-birini idrok qilish) to'g'ri amalga oshishini idora qilib turadi. Har qanday fikr bildirilganda yoki uzatilganda muloqotdosh qanday qabul qilayotganligini fahmlab turish, tashqi ko'rinishlarining o'zgarishiga e'tibor berish, uzr so'rash, tavoze bilan murojaat qilish evaziga muomala odobi undab turiladi. Muomala jarayonida ba'zi bir xatti-harakat, o'ylanmay bildirilgan fikr, ortiqcha imo-ishora odobsizlikni keltirib chiqarishi mumkin. Odobsizlik esa nizoli vaziyat, qarama-qarshilik, ziddiyatli holatni keltirib chiqaradi. Buning natijasida muomala, fikr almashuv o'zining vazifasini nizoli, hatto affektiv vaziyatga bo'shatib berish hollari kuzatiladi. Pedagogik muomalada psixologik aloqa o'rnatish alohida ahamiyatga ega, chunki o'quvchi (talaba) bilan shaxslararo munosabat ikkita muhim omil, ya'ni o'zaro hurmat, o'zaro ishonch negizida quriladi. Bunda o'qituvchi o'quvchi (talaba)ning huquqi, majburiyati (maqomi), uning maktab, jamoat joylari, oilada bajaradigan roli nimadan iborat ekanligini diqqat markazidan chetga chiqarmasligi lozim. O'qituvchining o'quvchi (talaba)larga ta'sir o'tkazish samarasi (samaradorligi) uning qat'iyatligi va talabchanligi fazilatlarida namoyon bo'ladi. Qo'shimcha shaklda, u o'ziga ham o'ta talabchan bo'lmog'i, shaxsiy namunasi bilan tabiiy ravishda nufuz, obro', e'tibor kozonmog'i joiz.

Muomala jarayoni va hamkorlik faoliyatida o'qituvchining o'quvchi (talaba)larga ta'sir o'tkazishi natijasida ularda:

- o'zini o'zi va o'zgalarni hurmat qilish;
- o'zini o'zi va boshqalar faoliyati, xulqini baholash;
- o'zini o'zi va o'zgalarni nazorat qilish;
- o'zini o'zi anglash va o'zgalarni tushunish;
- o'zini o'zi boshqarish (ham bilish faoliyatida, ham xulq-atvorida);
- o'zini o'zi takomillashtirish va yangi fazilatlarni egallash;
- voqelik mahsulini oldindan bashorat qilish shakllanadi.

Do'stona muomala o'quvchi (talaba) bilan o'qituvchi o'rtasida bilimlarning puxta o'zlashtirilishni ta'minlaydi va mukammal shaxsiy fazilatlarni tarkib toptirishga xizmat qiladi. Muomala jarayonida motivatsiya, his-tuyg'u, shaxsga oid, bilishga taalluqli, boshqaruv xususiyatli nizolar, qarama-qarshiliklar, ziddiyatli holatlar, vaziyatlar vujudga kelishi mumkin. Ularning aksariyati yengil yechimga ega bo'lishi bilan birga oldini olish imkoniyati ham mavjuddir. Shunga qaramasdan, muomala va shaxslararo munosabatlarda o'quvchi (talaba) bilan o'qituvchi o'rtasida turli darajadagi ayrim nizoli holatlar uchrab turadi:

- o'qituvchi bilan o'quvchi (talaba) o'rtasida fikriy yakdillikning yo'qligi;
- foyda, naf to'g'risidagi ijtimoiy muammola shaxsiy fikriy qarama-qarshilik mavjudligi;
- ayrim ma'noviy to'siqqa egalik;
- narsa va hodisalarning shaxsiy ma'no kasb etishi;
- ehtiyojlarning ustunligi;
- faoliyat, muomala, xulq uyg'unligining buzilishi shular jumlasidandir.

Psixologiya fanida muomala insonlarning o'zaro tushunishi sifatida talkin qilinadi. Bu muammo ta'lim va tarbiya jarayonida muhim ahamiyat kasb etadi va shaxslararo idora qilinishning mexanizmi sifatida quyidagilar namoyon bo'ladi:

- stereotipizatsiya (ajdodlar tomonidan qo'llanilgan ma'lumotlar, odatlar, aqidalardan hech o'zgarishsiz hozirgi zamon odamlarining foydalanishi);
- identifikatsiya (katta yoshdagi odamlar, o'qituvchi mahorati, xulq-odobi andoza sifatida yoshlar tomonidan qabul qilinib, unga o'xshashlikka intilish, taqlid qilish, idealdagi xislatlarni o'zida shakllantirish);
- refleksiya (o'z imkoniyati va xulq-atvorini bilish, muloqotdoshning odobi, fahmfarosatini anglash) kabilar.

Shaxs to'g'risidagi dastlabki axborotlar, ma'lumotlar, uning tashqi ko'rinishini baholashga aloqador jarayon sub'ektiv baholashni keltirib chiqaradi. Lekin o'zaro fikr almashish, muloqotga kirishish davomida omillar tobora ob'ektivlashib boradi.

Pedagogik muomalada teskari aloqa yo'li bevosita ishtirok etadi:

- ma'ruza, seminar, laboratoriya mashg'uloti, diktant, insho va boshqa mustaqil ishlar bajarilishi jarayoni hamda ularning sifati;

- qatnashchilarning yuz harakati, mimikasi, nutq intonatsiyasi, imo-ishoralar, qaddi-qomatni tutishi;
- o‘zini o‘zi boshqarish (xulq-atvori, aqliy harakati, jiddiylik) kabi axborot beruvchi (o‘qituvchi) bilan uni qabul qiluvchi (o‘quvchi yoki talaba) o‘rtasida uzluksiz muloqot amalga oshib turadi.

Ana shu aloqa yo‘llari orqali teskari munosabat o‘rnatiladi, binobarin, o‘qituvchi o‘z faoliyatining natijasi yuzasidan muayyan ma‘lumot olishga muvaffaq bo‘ladi.

Ta‘lim jarayonida o‘quvchilarning dars intizomi bilan bog‘liq bo‘lgan muammolari doimiy ravishda paydo bo‘lishi sir emas. Intizom borasida o‘quvchi va o‘qituvchi o‘rtasidagi munosabatlarni «ko‘chadagi qaramaqarshi harakatga» qiyoslash mumkin, chunki o‘quvchining o‘qituvchiga munosabati nizo va muammoli xulq-atvor shaklida namoyon bo‘ladi. Intizomga rioya qilmaydiganlarga nisbatan konstruktiv ta‘sir samarali bo‘lishi uchun bu xatti-harakatning asl motivlari nimadan iborat ekanligini aniqlash va shundan kelib chiqqan holda muammoning yechimini topish usullarini tanlash o‘rinli bo‘ladi. Bunday yondashuv o‘qituvchi va o‘quvchi o‘rtasida o‘zaro hurmatni shakllantiradi. Amerikalik psixolog X.Djaynotning fikricha, teng aloqa muloqotning 3 ta asosiy qoidasiga asoslanadi. Birinchidan, ota-onalar barcha vaziyatlarda boladagi ijobiy o‘zgarishlarni ma‘qullashga intilishlari kerak, har qanday holatda ham uni kamsitmaslik, bolada «Men» siymosini qo‘llab-quvvatlash lozim. Ikkinchidan, bola bilan uning qilgan ishining oqibati, vaziyat haqida gaplashish mumkin, bolaning xarakteri, shaxsi haqida gapirmaslik kerak, uning shaxsini salbiy baholashdan qochish zarur. Uchinchidan, aloqa jarayonida kattalar taklif kirituvchi tashabbuskor bo‘lishlari kerak. Bunda harakat usuli to‘g‘ridan-to‘g‘ri ko‘rsatib berilmasligi kerak, balki muammoli vaziyatni hal qilish imkoniyatlarini bola oldiga shunday qo‘yish kerakki, uning o‘zi eng to‘g‘ri usulni mustaqil tanlay olsin.

Odatda, intizomni buzgan o‘quvchi o‘zining bu xatti-harakati noto‘g‘ri ekanligini tushunsada, bunday xulq-atvorning motivini tushunib yetmaydi. Har bir bola uchun bu xatti-harakatning turli sabab va maqsadlari mavjud. Pedagoglar bu motivlarning qanday bo‘lishiga qaramay ularga samarali ta‘sir etish usullarini to‘g‘ri tanlashlari lozim. Agar pedagoglar intizom buzilishining maqsadlarini aniqlashga qodir bo‘lsalar, u holda o‘quvchi bilan «konstruktiv (voqelikni o‘zgartirish, yangiliklar yaratishga qaratilgan amaliy tafakkur turi)»² munosabatlarni o‘rnata oladilar, foydasiz muloqot samarali muloqotga aylanib boradi. Mualliflar tasavvurida mazkur harakatlarda to‘g‘ri strategiyani tanlash muammoning yechimini bosqichma-bosqich topish imkonini beradi. Bunday vaziyatga pedagogik aralashuv natijasida yaratilgan sharoitlar bolalar intizomini to‘g‘rilashga imkon beradi. Tarbiya – shaxs yo‘nalishini muayyan jamiyatning maqsad va vazifalariga muvofiq ravishda tarkib toptirish va rivojlantirish jarayoni, kishilarni ijtimoiy, iqtisodiy va madaniy hayotda faol ishtirok ettirishga qaratilgan barcha ta‘sirlar majmuidir. Tarbiya metodi deb, tarbiyachi, murabbiyning

tarbiyalanuvchilarda onglilik, iymone'tiqod va insoniy xulq-atvor qoida-me'yorlarini shakllantirish maqsadida ularga pedagogik va psixologik ta'sir ko'rsatish usuliga aytiladi.

Sir emaski, o'quvchilar orasida tarbiyasizlikka moyil yoshlar mavjud. Ba'zi holatlar ular bilan munosabatga kirishishda qiyinchilik tug'diradi:

- o'quvchining o'z imkoniyatlariga haddan oshiq baho berishi;
- mazkur holatga o'qituvchi tomonidan berilgan izoh yoki o'rinli tanbehni atayin inkor etishi;
- chet el andozalarida tikilgan kiyimlarni xuddi o'zi uchun yaratilganiga ko'r-ko'rona ishonishi;
- kompyuter savodxonligi darajasini faqat ijtimoiy tarmoqdagi shov-shuvli saytlarga kirish bilan belgilashi;
- uyali (mobil) aloqa vositalariga me'yoridan ortiq bog'lanib qolgani;
- tengdoshlari va o'zgarlar fikriga quloq solmaslik, ijtimoiy munosabat tartib-qoidalariga rioya qilmasligi;

– ota-onalarning o'z farzandlari taqdiriga takror va takror aytilsa-da, befarq qarayotgani.

Shuni ham ta'kidlash kerakki, bola xarakteridagi salbiy nuqsonlarni bartaraf etish bo'yicha olimlar tomonidan taklif etilgan yagona nazariya yo'q. Bu o'zaro bahslarga sabab bo'luvchi o'ta dolzarb muammoni ijobiy hal etishda ko'proq amaliy tajribalarga asoslangan ma'qul.

Pedagogik jarayonlarning barqaror bo'lishi va shaxsga ijobiy ta'sir etishi uchun quyidagi guruhlariga oid metodlardan foydalanish tavsiya etiladi:

1. Ishontirish.
2. Shaxsiy namuna.
3. O'rgatuvchi mashqlar.
4. Rag'batlantirish va jazolash.
5. Nazorat va baholash metodi va hokazolar

Alohida ta'kidlab o'tish joizki, dars intizomiga salbiy munosabatni tugatish choralari ichida jazolash metodi ham katta ahamiyatga ega. Jazolash orqali o'quvchidagi intizomsizlik xulqini qayta tuzatish mumkin. Jazolash o'quvchini o'z salbiy xatti-harakatlari ustida uylashga majbur qiladi, intizomsizligi uchun tengdoshlari hamda ustozlari oldida mulzam bo'lish, uyalish, o'zidan qoniqmaslik kabi hislar uni qiynay boshlaydi. Shaxsiyatga tegish, tahqirlash, jismoniy, tanga jarohat yetkazish bilan bog'liq jazolash usullarini qo'llash aslo mumkin emas. Maktabdagi jazo choralari o'qituvchilar, sinf rahbarlari va maktab ma'muriyatining og'zaki tanbehi, sinf o'quvchilari o'rtasida ogohlantirish, uy vazifasini bajartirish uchun darsdan keyin olib qolish kabilardan iborat bo'lishi maqsadga muvofiq.

Jazolashga quyidagi pedagogik talablar qo'yilgan:

- ataylab sodir etilmagan intizomsizliklar uchun jazolamaslik;
 - o'quvchini yetarli dalillarsiz jazolamaslik;
 - jazolashni tarbiyaning boshqa metodlari bilan uyg'unlashtirish;
- pedagogik madaniyat doiralaridan chiqmaslik;

- pedagogik madaniyat doiralaridan chiqmaslik;
- jamoatchilik fikri va o'quvchining o'z xatosini tushunganligini inobatga olish;
- o'quvchining yosh va shaxsiy psixologik xususiyatlarini hisobga olish.

O'qituvchilar o'quv jarayoni o'quvchilarning biror-bir muhim shaxsiy xususiyat yoki qobiliyatlari, xohish-istagi mavjud bo'lmaganiga qarab:

- intellektual;
- mimik;
- muloqotchanlik;
- tashkilotchilik;
- maxsus omillar yordamida tashkil etishi zarur.

Xarakterda irodaviy (iroda kuchi, qat'iylik, maqsadga erishuvchanlik), amaliy (mas'uliyatlilik, tartiblilik, ijrochilik, aniqlik), kommunikativ (mehribonlik, muomalalilik, aloqalar o'rnatish) xislatlarini o'quvchilarda shakllantirish muhim ahamiyat kasb etadi. Odamlar bilan shaxsiy munosabatga tegishli xulq shakli yo'qligi yoki bo'sh rivojlanganligiga alohida e'tibor qaratish kerak. Yuqorida keltirilgan masalalar ta'lim jarayonining samarali tashkil etilishi bilan bog'liq ayrim bo'shliqlarni to'ldirishga amaliy xizmat qilsa, o'ylagan maqsadga erishgan bo'lamiz.

Fikrimizcha, ayrim avtoritar o'qituvchilar o'quvchilarga nisbatan o'ta qo'pollik, adolatsizlikka yo'l qo'yib, o'quvchilarni o'zlaridan bezdiradilar. Natijada o'quvchi bu o'qituvchining nafaqat o'zidan, balki u dars berayotgan fandan ham ko'ngli soviydi. Uning ko'nglida o'qituvchiga nisbatan hurmatsizlik, hattoki, qahr-g'azab ham paydo bo'ladi. Shuning uchun ham o'qituvchilar o'quvchilarning shaxsi va ularning fikr-mulohazalarini hurmat qilgan holda harakat qilishlari lozim.

Ma'qullash va qoralash, rag'batlantirish hamda jazolash o'quvchining intizomini tuzatishning samarali vositasi bo'lishi uchun u o'z vaqtida va adolatli tarzda amalga oshirilishi maqsadga muvofiq. Bunda o'quvchining qiziqishi va hissiyotlarini o'rganish, ta'sir ko'rsatish jarayonida ularni hisobga olish muhimdir.

Muhit orqali ta'sir ko'rsatish usulida tarbiyachi tarbiyalanuvchining intizomni to'g'rilashi kerakligini to'g'ridan-to'g'ri ta'sir ko'rsatmasdan, boshqalar orqali yetkazadi. Bunday hollarda tarbiyachi o'quvchi intizomidagi nuqsonlarni aniqlaydi, lekin har doim ham ularni to'g'ridan-to'g'ri muhokama qilavermaydi va jazolamaydi, balki mohirlik bilan o'quvchining sezgisiga ta'sir ko'rsatadi, natijada o'quvchining intizomida ijobiy o'zgarishlar sodir bo'ladi. O'quvchining ichki sezgilarini faollashtirish jarayonida undagi to'la uyg'onmagan ichki chuqur sezgilarni uyg'otish orqali ijobiy intizom o'rnatish tomonga intilishlariga sharoit yaratiladi. Intizomni yaxshilashga yo'naltirilgan qanday metod qo'llanilishidan qat'iy nazar, dars intizomiga salbiy munosabatdagi o'quvchilarning faoliyatini doimiy nazoratga olish, baholab borish, tarbiyaviy-korreksion ishlarni doimiy ravishda olib borish imkoniyatini beradi. Agar intizomsiz o'quvchi yaxshi tomonga o'zgarayotgan bo'lsa, olib borilayotgan nazorat uning salbiy xulq-atvordan to'la xalos bo'lmagunicha davom ettiriladi. O'quvchini

rag‘batlantirish maqsadida ijobiy tomonga o‘zgarayotganligini ba’zi-ba’zida e’tirof etib turish ham foyda beradi.

REFERENCES

1. Izzatoy, T. (2023). MAHALLA INSTITUTINING BOLA RIVOJLANISHIDAGI RO’LI. THE THEORY OF RECENT SCIENTIFIC RESEARCH IN THE FIELD OF PEDAGOGY, 2(16), 61-63.
2. Murotaliyevna, A. R. N., & Izzatoy, T. (2023). MAKTABGACHA TA’LIM TASHKILOTIDA SAHNALASHTIRISH FAOLIYATINING AHAMIYATI. THE THEORY OF RECENT SCIENTIFIC RESEARCH IN THE FIELD OF PEDAGOGY, 2(16), 56-60.
3. Munisa, M., Dilorom, T., & Izzatoy, T. (2023). MAHALLA INSTITUTINING BOLA RIVOJLANISHIDAGI ROLI. THE THEORY OF RECENT SCIENTIFIC RESEARCH IN THE FIELD OF PEDAGOGY, 2(16), 64-70.
4. Izzatoy, T., Intizor, X., & Gulhayo, X. (2022). TA’LIM-TARBIYA ISHLARINI REJALASHTIRISH MAZMUNI. INNOVATION IN THE MODERN EDUCATION SYSTEM, 2(24), 259-261.
5. Sadikovna, T. I. (2021). The content of innovative activities and stages of application of educational innovations in the pedagogical process. Galaxy International Interdisciplinary Research Journal, 9(10), 442-445.
6. Turdiyeva, I. S. (2021). Maktabgacha yoshdagi bolalarga interfaol metodlarni qo’llash usullari. Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences, 1(6), 77-82.
7. Turdiyeva, I. S. (2023). Metodika fanlarini o’qitish texnologiyasi. O’quv qo’llanma, 1(1), 175.
8. Кади́рова, З. З. (2019). Психолого-педагогические проблемы изучения понимания учебно-воспитательных ситуаций учителем. Профессионализм педагога: компетентностный подход в образовании, 1(1), 6-11.
9. Kadirova, Z. Z. (2022). Alisher Navoiyning nasriy asarlarida perifrastalar. Monografiya, 1(1), 120.
10. Kadirova, Z. Z. (2021). Alisher Navoiy nasriy asarlaridagi perifrastalarning ifoda shakllari. Ustozlar Uchun, 2(2), 3-5.
11. Kadirova, Z. Z. (2022). Stable compounds in the works of Alisher Navai (example of periphrases). NeuroQuantology, 10(1), 1899-1906.
12. Kadirova, Z. Z. (2020). Litosonyms in the Work of Mahmud Kashgari Devonu Lugatit Turk. International Journal of Progressive Sciences and Technologies, 3(3), 1-3.
13. Kadyrova, Z. Z. (2023). Psycholinguistic Study of Children's Speech in The Works of Shukur Kholmirezayev. Open Academia: Journal of Scholarly Research, 1(1), 57-60.

14. Isaeva, Y. (2024). Evolution of the characters of normat and anzirat in nazar eshonkul's novel" people of war". Mental Enlightenment Scientific-Methodological Journal, 5(01), 44-49.
15. Isayeva, Y. (2023). Relevance of studying national character. Mental Enlightenment Scientific-Methodological Journal, 4(05), 95-100.
16. Pavlovna, I. Y. (2024). AUTHOR'S POSITION IN THE PORTRAYAL OF THE MAIN CHARACTERS OF VP ASTAFYEV'S STORY" FLYING GOOSE". Ta'limda raqamli texnologiyalarni tadbiq etishning zamonaviy tendensiyalari va rivojlanish omillari, 28(1), 115-124.
17. Leylo, M., & Pavlovna, I. Y. (2023). Motive of children's suffering in the story z. prilepin "white square". Scientific approach to the modern education system, 1(10), 77-80.
18. Pavlovna, I. Y. (2023). Confessional discussion in ns leskov's story" at the end of the world". Journal of Academic Research and Trends in Educational Sciences, 212-217.
19. Leylo, M., & Isayeva, Y. P. (2023, November). The problem of the discord between dreams and reality in t. tolstaya's stories. In International Scientific and Current Research Conferences (pp. 74-75).
20. Yuliya, I. (2023). The place of Shamshad Abdullayev and the "Fergana school of poetry" in modern literature. International Journal of Contemporary Scientific and Technical Research, 521-523.
21. Pavlovna, I. Y. (2023). RUSSIAN CHARACTER AGAINST A FOREIGN BACKGROUND IN THE PROSE OF NS LESKOV. TO 'PLAMI.
22. Pavlovna, I. Y. (2023). LITERARY STEREOTYPE AS A SOURCE FOR STUDYING NATIONAL CHARACTER. TO 'PLAMI, 10, 85-90.
23. Isaeva, Y. P. (2023). VALERY BRYUSOV'S SYMBOLIST AESTHETICS. Mental Enlightenment Scientific-Methodological Journal, 52-64.
24. Pavlovna, I. Y. (2023). EXOTIC VOCABULARY IN THE WORKS OF NIKOLAI GOGOL. Conferencea, 1-3.
25. Pavlovna, I. Y. (2023). PRECEDENT TEXT IN THE WORKS OF NS LESKOV. Conferencea, 6-8.
26. Исаева, Ю. П. (2023). Прецедентный Текст В Творчестве НС Лескова. Periodica Journal of Modern Philosophy, Social Sciences and Humanities, 14, 86-88.
27. Исаева, Ю. П. (2023). Диалог Культур В Контексте Интерпретации Восточной Художественной Традиции В Русской Поэзии Начала Хх Века. Periodica Journal of Modern Philosophy, Social Sciences and Humanities, 14, 42-44.
28. Pavlovna, Y. I. (2023). The problem of the hero in Nazar Eshonkul's story "People of war". Eastern European Scientific Journal, 11, 31-34.

29. Исаева, Ю. П. (2022). Человек И Мир В Рассказе Т. Толстой «На Золотом Крыльце Сидели. *Periodica Journal of Modern Philosophy, Social Sciences and Humanities*, 13, 120-123.
30. Исаева, Ю. П. (2022). УКРАИНИЗМЫ В ТВОРЧЕСТВЕ НВ ГОГОЛЯ КАК СПОСОБ ПЕРЕДАЧИ НАЦИОНАЛЬНОГО КОЛОРИТА. ББК 812Р Р-88, 234.
31. Исаева, Ю. П. (2021). ИНВЕРСИЯ В СТИХОТВОРНОЙ РЕЧИ АС ПУШКИНА. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 1(9), 77-80.
32. Исаева, Ю. П. (2020). ИКОНОГРАФИЯ: РАЗЛИЧИЯ В ИЗОБРАЖЕНИИ ХРИСТА ПРАВОСЛАВНЫМИ И КАТОЛИКАМИ В РАССКАЗЕ НС ЛЕСКОВА" НА КРАЮ СВЕТА". In *Культурология, филология, искусствоведение: актуальные проблемы современной науки* (pp. 50-53).
33. Астанова, Г. А. (2022). Миср ҳикоятларида шарқона менталитет. *Международный журнал искусство слова*, 5(5).
34. Astanova, G. A. (2020). A masterpiece of Arabian tales and world literature. *Theoretical & Applied Science*, (3), 352-356.
35. Ibragimovna, T. G., Aminovna, A. G., Kadirovna, R. N., & Yusupovna, K. M. (2019). Artistic Expressions of a Situational Pragmatic System. *International Journal of Recent Technology and Engineering*, 8(3), 4591-4593.
36. Astanova, G. A. (2020). Historical truth in the images of women in Shakhriyad stories. *Scientific reports of Bukhara State University*, 4(1), 204-207.
37. Aminovna, A. G., & Ozjan, A. O. (2023). Hindi spirit in the tales of one thousand nights. *Journal of education, ethics and value*, 2(4), 47-49.
38. Aminovna, A. G. (2023). Maysara's work" and" a thousand and one nights. innovation in the modern education system, 3(26), 73-76.
39. Aminovna, A. G. (2022, September). " A thousand and one nights" and european literature. In *E Conference Zone* (pp. 104-107).
40. Aminovna, A. G. (2022). " A thousand and one nights" and Uzbek classic literature. *湖南大学学报 (自然科学版)*, 49(09).
41. Aminovna, A. G. (2021). Ethno-cultural issues in “thousand and one nights”. *Conferencious Online*, 84-85.
42. Астанова, Г. А. (2021). “Минг бир кеча” асаридаги аёллар образида тадбиркорлик ва қаҳрамонлик хусусиятларининг бадиий талқини. *международный журнал искусство слова*, 4(4).
43. Astanova, G. A. Analysis of the image of wise and entrepreneurial women in Shahrizoda stories. *theoretical & applied science Учредители: Теоретическая и прикладная наука*, (9), 533-537.
44. Aminovna, A. G. (2020). Interpretation of the image of the hero woman in the stories of Shahrizoda. *PalArch's Journal of Archaeology of Egypt/Egyptology*, 17(6), 14365-14373.

45. Aminovna, A. G. (2020). Philological sciences. Science without borders-2020, 55.
46. Астанова, Г. А. (2018). Хорижий тилни ўргатишда дарс самарадорлигини ошириш усуллари. Enhancing Foreign Language Teaching in the Continuous Education held in Tashkent, Oktober 26-27, 39-41.
47. Астанова, Г. А. (2017). “Орифнома”да нафс масаласи. Бухоро тарихи масалалари .Энг қадимги замонлардан ҳозиргача, 2, 8-10.
48. Baymuradov, K., Zhabborova, T., Tuynazarova, I., Otakulov, B., & Egamkulov, A. (2021). Aquatic ecosystems of the lower reaches of the Zarafshan River. Diversity and ecological groups of molluscs. In E3S Web of Conferences (Vol. 262, p. 04009). EDP Sciences.
49. Боймуродов, Х., Эгамкулов, А., Хасанов, Н., Тўйназарова, И. И., Суяров, С., Жабборова, Т. Х., & Туреханов, Ф. (2020). Распределенные популяции colleopterum сугеum sogdianum. In Инженерные и информационные технологии, экономика и менеджмент в промышленности (pp. 18-19).
50. Tuynazarova, I. A. (2019). Toxic chemicals and their impact on the environment. Евразийское Научное Объединение, (10-4), 357-359.
51. Abdubokievna, T. I. (2020). Chemicals used in cotton agrocenosis and their harmful effects on the environment. International Engineering Journal For Research & Development, 5(6), 4-4.
52. Боймуродов, Х. Т., Хасанов, Н. Х., Туйназарова, И., Жабборова, Т. Х., Джалилов, Ф. С., & Уралов, У. Б. (2020). Современное состояние популяций редких и эндемичных видов двустворчатых моллюсков Узбекистана. In Новые вызовы в новой науке (pp. 263-267).
53. Туйназарова, И. А., & Джураева, О. Х. (2020). Охрана атмосферного воздуха от выбросов автозаправочных станций. In Арктика: современные подходы к производственной и экологической безопасности в нефтегазовом секторе (pp. 270-276).
54. Холматов, Б. Т., & Туйназарова, И. А. (2019). Загрязнения воздуха рабочих помещений на предприятиях автомобильного транспорта и оздоровление воздушной среды. Оказова Зарина Петровна, доктор, 478.
55. Дусназаров, М. И., & Жумаева, Ш. Ч. (2020). Теоретические основы понятия семейного воспитания с позиций становления и развития культурной традиции. Актуальные проблемы гуманитарных и естественных наук, (1), 151-154.
56. Дусназарова, М. И. (2023). Религиозно-правовая система Шариа в брачных церемониях. Экономика и социум, (1-1 (104)), 231-234.
57. DO'SNAZAROVA, M. I. K. S., & DAUGHTER, Z. (2022). Ethnic appearance of national and traditional clothes and jewelry wearing at weddings and holidays of Surkhan Oasis. Confrencea, 6(6), 315-317.

58. Дўстназарова, М. Э. (2022). Сурхон воҳаси аҳолисининг никоҳ тўйи билан боғлиқ урф-одат ва маросимлари: <https://doi.org/10.53885/edinres.2022.10.10.040> Дўстназарова Мавжуда Эламоновна, Термиз давлат университети ўқитувчиси. Образование и инновационные исследования международный научно-методический журнал, (10), 40-47.
59. Dosnazarova, M. I. (2022). Surxon vohasi aholisining nikoh to'yi bilan bog'liq urf-odat va marosimlari. Ta'lim va innovatsion tadqiqotlar, 1(10), 40-47.
60. Дусназарова, М. И. (2022). Мустақилликдан аввалги даврларда никоҳ-тўй маросимларининг ўзига хос илмий жихатлари. Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences, 2(12), 38-51.
61. Dusnazarova, M. I. (2022). Customs and Ceremonies of the Residents of the Surkhan Oasis Related to Marriage. International Journal on Integrated Education, 5(10), 103-107.
62. Dusnazarova, M. I. (2022). Legal Regulation of Marriage-Wedding Traditions in Modern Uzbekistan. Modern Journal of Social Sciences and Humanities, 1(11), 23-29.
63. Elamanovna, D. M. (2021, March). Works and environmental education. Archive of Conferences, 17(1), 79-80.
64. Дусназарова, М. И. (2020). Система исторических понятий как основа понимания истории Узбекистана. Актуальные проблемы гуманитарных и естественных наук, (4), 19-22.
65. Дусназарова, М. Э. (2018). Предмет и задачи методики обучения истории. Вопросы педагогики, (4-1), 64-67.
66. Nurmatovna, M. Z., & Ilashovich, K. B. (2023). Under the current climate change and ecological situation, efficient use of water resources of Surkhandarya region. British Journal of Global Ecology and Sustainable Development, 23, 33-38.
67. Халиллаев, Ш. А., Мадрахимова, З. Н., & Умматова, М. (2024). Жиззах вилояти тоғли худудлари тўғриқанотли хашаротлари. Евразийский журнал технологий и инноваций, 2(2), 60-64.
68. Jobborov, B., Madrahimova, Z., Jo'rayev, H., & Akramov, A. (2024). Xozirgi zamonning ekologik muammolari (sanoat tarmoqlari misolida). Евразийский журнал технологий и инноваций, 2(2), 65-69.
69. Madraximova, Z. N., Ishankulova, K. K. (2024). Ekologiya va atrof-muhit muhofazasi nomli o'quv qo'llanma. DGU 33154, 1(1), 20-24.
70. Madrakhimova, Z. N., qizi Ergasheva, S. S., & kizi Omonbaeva, M. Y. (2023). Classification of modern ecological problems and principles of forming ecological competence in students. Web of Technology: Multidimensional Research Journal, 1(6), 46-52.
71. Madraximova, Z., & Toymbayeva, D. (2022). Sources of formation of ecology teaching theory and methodology. Science and Innovation, 1(8), 2409-2411.

72. Nurmatovna, M. Z., Bekmamatovna, A. Z., Qizi, J. T. M., & Qizi, I. Z. B. (2022). Impact of artificial reduction of the river waters in irrigation hydrosystems in the Syrdarya oblast to the meliorative situation. 15(1), 419-426.
73. Karshibayeva, L. K., Ishonqulova, K. K., Madrahimova, Z. N. (2021). Forish tumanida joylashgan Nurota davlat qo'riqxonasi va biosfera rezervati qo'riqxonalarining o'simlik va hayvonot olami. O'zbekiston Zamini, 1(3), 29-33.
74. Мадрахимова, З., Коршибоева, Л., & Арипов, И. (2021). Нозогеографик тадқиқотларда ҳудудлар ер ости ва ер усти сувларини ўрганишнинг баъзи бир жиҳатлари. Экономика и социум, (5-2 (84)), 54-59.
75. Каршибаева, Л. К., Мадрахимова, З. Н. (2017). Сирдарё вилояти ишлаб чиқариш кучларини ҳудудий ташкил этишда энергия ишлаб чиқариш цикллари назарияси ва унинг экологик аҳамияти. Экология хабарномаси, 1(4), 25-28.
76. Khalmatova, D. A. (2023). Improvement of independent creative activity of students based on competence approach. Science and Innovation, 2(5), 219-223.
77. Xalmatova, D. A. (2023). Aralash ta'limning pedagogik va psixologik asoslari. Konferensiya Ural, 1(1), 293-296.
78. Xalmatova, D. A. (2023). Pedagogical and psychological foundations of mixed education. Konferensiya Ural, 1(1), 297-300.
79. Xalmatova, D.A., Inomova, Z. I. (2023). Talabalarning mustaqil ijodiy faoliyatini kompetensiyaviy yondashuv asosida takomillashtirish. Konferensiya Ural, 1(1), 289-293.
80. Alimjanovna, D. X., & Qizi, I. Z. U. (2023). Talabalarning mustaqil ijodiy faoliyatini kompetensiyaviy yondashuv asosida takomillashtirish (oliy ta'lim muassasalari pedagogika misolida). Science and innovation, 2(Special Issue 5), 290-294.
81. Xalmatova, D. A. (2023). Aralash ta'limning pedagogik va psixologik asoslari. Mugallim, 1(7), 253-262.
82. Xalmatova, D. A. (2023). Aralash ta'limning pedagogik asoslari. NamDu xabarлари, 1(2), 574-579.
83. Allayorova, S. (2023). Theoretical and methodological basis of the cluster approach in education as the basis of pedagogical innovations. Science and innovation, 2(B5), 215-218.
84. Baxtiyorovna, A. S. (2023). Ta'lim jarayonidagi klaster yondashuvi hamda uning nazariy asoslari. Fan, ta'lim va amaliyotning integratsiyasi, 4(6), 28-34.
85. Allayorova, S. B., Mirsodiqova, R. L. (2023). Oila jamiyatning boshlang'ich ijtimoiy bo'g'ini sifatida. Konferensiya, 1(1), 38-40.
86. Allayorova, S. B. (2023). Ta'lim klasterida pedagogik innovatsiyalar tushunchasi. Mugallim, 1(1), 219-223.
87. Allayorova, S. B. (2023). Ta'lim samaradorligini o'stirishda integratsiya sharoitining didaktik imkoniyatlari. Mugallim, 1(1), 213-218.

88. Allayorova, S. B. (2023). Ta'limda innovatsion uslublarni ishlab chiqish hamda amaliyotga joriy etishning nazariy asoslari. *NamDU xabarlar*, 2(2), 453-460.
89. Allayorova, S. B. (2022). Ilmiy tadqiqot klastering nazariy asoslari. *Konferensiya*, 3(3), 174-176.
90. Allayorova, S. B., Ximmataliyev, D. O. (2022). Ta'lim tizimida integratsiya pedagogik innovatsion klasteri. *Konferensiya*, 2(2), 125-127.
91. Allayorova, S. B. (2022). O'quvchilarda didaktik o'yinlar orqali kreativ fikrlashni shakllantirish. *Konferensiya*, 1(1), 431-433.
92. Allayorova, S. B., Janbayeva, M. S. (2022). Formation of Creative Activity in Students Through the Use of Problematic Education in the Educational Process. *International Journal of Development and Public Policy*, 2(3), 110-114.
93. Аллаёрова, С. Б., & Қораев, С. Б. (2021). Ўқиш саводхонлигига қўйилаётган замонавий талаблар (PIRLS халқаро баҳолаш тадқиқотлари мисолида). *Academic research in educational sciences*, 2(CSPI conference 1), 1538-1541.
94. Allayorova, S. B. (2021). O'quvchilarning tadqiqotchilik va ijodkorlik qobiliyatini shakllantirish. *Eurasian journal of academic research*, 1(8), 411-414.
95. Allayorova, S. B., Turg'unova, M. Q. (2020). Boshlang'ich ta'limda axborot texnologiyalaridan foydalanishning pedagogik asoslari. *Konferensiya*, 1(3), 10-11.
96. Samiyeva, M. (2023). RAQAMLI IQTISODIYOT SHAROITIDA SOLIQLAR VA BOSHQA MAJBURIY TO'LOVLARNI AMALGA OSHIRISHDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH. *YASHIL IQTISODIYOT VA TARAQQIYOT*, 1(10), 284-287.
97. Самиева, М. Парпиева, Р. (2023). Зарубежный опыт развития системы системы цифрового образования. Ta'lim tizimida zamonaviy axborot texnologiyalari resurslaridan foydalanish istiqbollar, 356-358.
98. Самиева, М. (2023). BARQAROR XIZMAT KO'RSATISHGA ASOSLANGAN SANOAT KORXONALARIDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARNI SAMARALI QO'LLASH. *International Journal of Economics and Innovative Technologies*, 11(2), 353-359.
99. qizi Samiyeva, M. F., & qizi Madyarova, M. A. (2023). Text mining and it is development stages. *Science and Education*, 4(4), 1346-1352.
100. Sadinov, A., Rajabov, S., & Samieva, M. (2023). Improving waste recycling in Uzbekistan in digital technologies. In *E3S Web of Conferences* (Vol. 452, p. 05023). EDP Sciences.
101. Samiyeva, M. F. Q. (2023). Barqaror xizmat ko'rsatishga asoslangan biznes modellari sanoat kompaniyalarida raqamli texnologiyalar salohiyatini o'rganish. *Science and Education*, 4(3), 823-828.
102. Narzullaeva, M., Nabieva, F., & Samieva, M. (2022, December). A DATA ANALYTICS APPROACH FOR ASSESSING THE ROLE OF CHAIN SUPERMARKETS

IN THE ECONOMY. In Proceedings of the 6th International Conference on Future Networks & Distributed Systems (pp. 387-394).

103. Djambulovna, M. G. (2022). About Some Aspects of Soybean Cultivation Technology. Spanish Journal of Innovation and Integrity, 6, 91-94.

104. Холикова, М. А., Матниязова, Х. Х., & Мавлянова, Г. Д. (2022). Самарканд вилояти шароитида такрорий экин сифатида экилган маҳаллий ва хорижий соя навларида турли ривожланиш фазаларида баргларидаги хлопорласт пигмент микдорини ўрганиш. Academic research in educational sciences, 3(5), 372-381.

105. Mavlonova, G. D. (2022). Mahalliy soya navlarining marfofiziologik koʻrsatkichlarini hosildorlikka taʼsiri. Academic research in educational sciences, 3(10), 906-911.

106. Мавлянова, Г. Д. (2020). Toshkent viloyati sharoitida mahalliy soya navlarining fiziologik xususiyatlarini oʻrganish. Science and Education, 1(Special Issue 3), 6-14.

107. Мавлянова, Г. Д. (2020). НАЪМАТАК ЎСИМЛИГИ ЗАРАРКУНАНДАЛАРИ. Scientific progress, 1(1), 155-162.

108. Мавлянова, Г. Д. (2020). Ўзбекистонда томчилатиб суғориш ва унинг самарадорлиги. Scientific progress, 1(2), 63-66.

109. Mavlonova, G. D., & qizi Jumamurodova, G. B. (2023). BIOLOGIYANI OʻQITISH METODIKASIDA ZAMONAVIY METODLAR. European Journal of Interdisciplinary Research and Development, 11, 197-202.

110. Matniyazova, H., Nabiev, S., Kholikova, M., & Mavlonova, G. (2023). Physiological and biochemical parameters of soybean genotypes under diverse water regimes. SABRAO J. Breed Genet, 55(4), 1094-1108.

111. Раупов, Ж. Р. (2023). Современное состояние и тенденции развития цифровых платформ. Экономика и социум, (12 (115)-1), 1324-1329.

112. Раупов, Ж. Р. (2023). Роль и значение цифровых платформ в экономике. Экономика и социум, (7 (110)), 604-609.

113. Раупов, Ж. Р. (2023). Международный опыт использования технологий интернета вещей в цифровых платформах. Raqamli iqtisodiyot (Цифровая экономика), (3), 91-100.

114. Раупов, Ж. Р. (2022). ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ТЕХНОЛОГИИ ИНТЕРНЕТ ВЕЩЕЙ В ЦИФРОВЫХ ПЛАТФОРМАХ. Journal of Integrated Education and Research, 1(4), 593-599.

115. Раупов, Ж. (2021). Единые электронные медицинские карты-требование времени. Опубликовано в электронной версии газеты «Янги Ўзбекистон» URL: <https://yuz.uz/ru/news/edine-elektronne-meditsinskie-kart---trebovanie-vremeni>, 7.